

A gyümölcsstermesztés korszerűsítésének feladatai

Szerkesztette: Soltész M.

Kecskeméti Főiskola, Kertészeti Főiskolai Kar
6000 Kecskemét, Erdei F. tér 1–3.

Írták: Soltész M., Nyéki J., Papp J., Hunyady M. és Szabó Z.

INTERNATIONAL
JOURNAL OF
HORTICULTURAL
SCIENCE

AGROINFORM
Publishing House, Hungary

Összefoglalás

A gyümölcságazat 2005-ig, illetve 2010-ig terjedő időszakára készített fejlesztési tervében az 1996–99-es terméshez viszonyítva 27, illetve 53%-os növekedést terveztek. Az alma esetében 40, illetve 61%-os termésmnövekedést látnak elérhetőnek A csont-héjas gyümölcsök esetében pedig 10%, ill. 61%-os növekedést prognosztizálnak. Ez alól kivétel a meggy, ahol 25, ill. 61% növekedést terveznek. Mindehhez pedig 2002-ig évi 4000 ha új ültetvény létesítést terveznek, amihez összesen (három évre) 21 milliárd forint állami támogatást tartanak szükségesnek.

Development and trends in fruit growing

Summary

In the development plan of fruit branch related to 2005, resp. 2010, the authors anticipate a 27, resp. 53% increase. They presage in the apple production a 40, resp. 61% increase as attainable. As far as stone-fruits are concerned, the prognose amounts to 10, resp. 61% increment. (Except the sour cherry with 25 to 61% increase.) To hit the target they are planning until 2002' 4000 ha new plantations yearly. In their opinion there is a need of state subsidy (during the 3 years altogether) Ft 21 billion.

1. A gyümölcsstermesztés jelentősége

1.1. A hazai gyümölcsstermesztés helye a világban

A Kárpát-medencében, a különböző éghajlati régiók találkozásánál fekvő hazánk területe a változatos éghajlati és talajadottságok révén több mint 20 mérsékelt égövi gyümölcsfaj termesztésére alkalmas. Magyarország földterületéből a gyümölcsstermesztés jelenleg 1%-ot foglal el, de az ágazat nemzetgazdasági jelentősége – a jövedelemtermelés, a megtartóképeség és a vidékfejlesztés szempontjából – ennél sokkal nagyobb.

A hazai gyümölcsstermesztés több évszázados hagyományokra támaszkodik. A Magyarországról exportált gyümölcsök különleges minőségét a külföldi piacok kezdettől fogva elismerték.

A mérsékelt égövi gyümölcsök termésmennyisége a világon 1938–1988 között ötszörösére emelkedett, ez a növekedési ráta hazánkban is hasonló volt. Ebben az időszakban a fontosabb mérsékelt égövi gyümölcsöknek Magyarország adta a 3–4%-át. Az utóbbi tíz évben a világ gyümölcsstermelése tovább növekedett. A hazai megtorpant, majd visszaesett, de még így is 1% körül vesszük ki a részünket a megtermelt összes termésmből. Néhány fajnál (pl. alma, meggy, cseresznye, szilva, kajszi, málna) szerepünk most is említésre méltó.

Magyarországon ötéves átlagban 1981–1985 között volt a legtöbb gyümölcs (1,7 millió tonna felett). Jelenleg ennek

fele terem a hazai ültetvényekben. Megfelelő állami támogatással, marketing munkával, a termesztők helyzetbe hozásával és társulásával az országos termésmennyiség 2006–2010 között elérheti az 1,3 millió tonnát (1. táblázat), miközben a minőségi (versenyképes) termesztés követelményeinek is a mainál jobban megfelelhettünk. Az alma – 50% feletti aránnyal – továbbra is meghatározó lesz a gyümölcságazatban. 5–10%-os részesedéssel fontos gyümölcsünk a körte, a meggy, a szilva, és az őszibarack. 1–5%-os arányt fog képviselni a cseresznye, a kajszi, a málna és a ribiszke. A többi gyümölcs nem éri el az 1–1%-ot (2. táblázat).

Néhány gyümölcsfaj megnövekedett hungarikum értékét az 1998. évi exportunk is kifejezi, amely különösen a meggynél kedvező (3. táblázat). 2001–2005 között a hazánkban termelt gyümölcsök 20% körüli exportjával számolhatunk. A 2000–2002 között tervezett telepítések nyomán létrejövő minőségi ültetvények segítségével az átlagos exporthányad megközelítheti a 25%-ot, később fokozatosan meg is haladhatja. Az átlagosnál nagyobb lehet az exportálási lehetőség meggyből, szilvából, dióból, málnából és a köszmétéből (4. táblázat).

1.2. Régiók szerepe

Eltérő súllyal, de mindegyik régió jelen van a gyümölcságazatban (5. táblázat), s ez később sem változik (6. táblá-

1. táblázat A hazánkban termelt és reálisan tervezhető gyümölcsmennyiség

Gyümölcsfaj	1000 tonna												
	1938	1950	1956–1960	1961–1965	1966–1970	1971–1975	1976–1980	1981–1985	1986–1990	1991–1995	1996–1999*	2001–2005**	2006–2010**
Alma	167,0	134,0	304,9	395,8	606,5	749,6	967,8	1138,7	1070,5	671,0	465,0	650,0	750,0
Körte	19,6	46,1	63,1	65,0	77,5	94,1	87,2	104,6	80,9	57,0	40,0	60,0	80,0
Birs	2,0	3,1	3,2	5,0	4,3	5,6	4,2	3,6	3,1	-	1,2	4,0	6,0
Cseresznye	12,0	31,0	32,2	35,0	28,7	29,7	26,1	32,5	28,6	24,0	20,5	25,0	30,0
Meggy	7,4	28,5	37,0	42,1	35,4	39,5	34,9	60,3	72,3	67,0	56,0	70,0	90,0
Szilva	94,0	182,7	217,7	243,4	221,9	208,4	174,8	169,0	186,0	125,0	102,3	120,0	130,0
Kajszi	21,5	96,8	56,0	90,6	90,9	66,1	46,0	45,5	39,2	31,0	34,5	30,0	50,0
Őszibarack	22,6	32,2	24,1	40,7	94,5	114,9	89,8	85,6	70,2	55,0	64,4	60,0	80,0
Dió	11,5	26,9	11,8	11,1	14,5	18,4	14,3	12,4	8,9	-	3,5	5,0	10,0
Málna	3,3	0,5	4,5	9,8	11,5	17,2	15,8	21,3	24,2	21,0	17,9	15,0	20,0
Ribiszke	11,1	0,5	0,7	1,7	3,2	7,4	12,4	22,0	18,2	14,0	13,4	14,0	18,0
Köszméte	13,9	1,3	1,7	3,8	4,1	8,2	11,3	13,3	9,3	7,0	4,7	8,0	10,0
Szamóca	-	1,0	6,2	7,5	20,3	14,7	19,1	16,4	14,6	13,0	7,8	9,0	10,0
Egyéb	1,6	2,3	1,1	3,8	4,8	4,8	6,1	5,6	2,5	12,0	30,0	24,0	37,0
Összesen	406,6	586,9	764,2	955,3	1218,1	1378,6	1509,8	1730,9	1628,5	1097,0	861,2	1094,0	1321,0

Forrás: KSH

* Az 1999. évi termésmennyiség becslült adat (megyei főkéntészek, Z-GyTT, ATT)

** Várható termés saját számításaink alapján

2. táblázat Az országos termésmennyiség megoszlása gyümölcsfajok szerint

Gyümölcsfaj	Részesezés az összes gyümölcs mennyiségéből (%-ban)						
	1938	1950	1956–1960	1981–1985	1999	2001–2005	2006–2010
Alma	43,1	22,8	39,9	65,8	51,8	59,4	56,6
Körte	5,1	7,8	8,3	6,0	4,0	5,5	6,1
Birs	0,5	0,5	0,4	0,2	0,2	0,4	0,4
Cseresznye	3,1	5,3	4,2	1,9	2,1	2,3	2,3
Meggy	1,9	4,9	4,8	3,5	6,2	6,4	6,8
Szilva	24,3	31,1	28,5	9,8	12,5	11,0	9,8
Kajszi	5,5	16,5	7,3	2,6	5,5	2,7	3,8
Őszibarack	5,8	5,5	3,2	5,0	8,6	5,5	6,1
Dió	3,0	4,6	1,5	0,7	0,7	0,5	0,8
Málna	0,8	0,1	0,6	1,2	2,0	1,4	1,5
Ribiszke	2,9	0,1	0,1	1,3	0,9	1,3	1,4
Köszméte	3,6	0,2	0,2	0,8	0,4	0,7	0,8
Szamóca	0,0	0,2	0,8	0,9	0,5	0,8	0,8
Egyéb gyümölcs	0,4	0,4	0,2	0,3	4,6	2,1	2,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH és saját számítás

Megjegyzés: 1999-ben becslült adat 2001–2005 kalkulált adat
2006–2010 kalkulált adat, a 2000–2002 között tervezett ültetvény beruházásokat is beleszámítva

3. táblázat Frissgyümölcsök exportja és importja 1998-ban Magyarországon

Gyümölcs-faj	Összes hazai termés (ezer tonna)	Export (tonna)	Export részesezés az összes gyümölcsből (%)	Import (tonna)
Alma	451	2 411	0,5	5630
Körte	53	1 755	3,3	474
Cseresznye	23	2 158	9,4	918
Meggy	48	20 367	42,4	352
Kajszi	28	1 287	4,6	96
Őszibarack	65	328	0,5	298
Szilva	85	16 799	19,8	166
Málna	17	2 634	15,5	90
Ribiszke	10	2 456	24,6	172
Köszméte	3,5	3 254	93,0	8500
Szamóca	7,5	49	0,1	650
Dió	3	1 179	39,3	527
Összesen	794	54 677	6,9	17 873

Forrás: Fruit and Vegetable Bulletin 1998. (a MZ-Gy TermékTanács, az ATT, az MKS és az MHSZ közös kiadványa)

4. táblázat A várható évi termésmennyiség és exporthányad

Gyümölcsfaj	2001–2005 között		2006–2010 között	
	termésmennyiség (ezer tonna)	exporthányad (%)	termésmennyiség (ezer tonna)	exporthányad (%)
Alma	650	15	750	20
Körte	60	15	80	20
Birs	4	10	6	10
Cseresznye	25	20	30	25
Meggy	70	50	90	60
Szilva	120	25	130	30
Kajszi	30	10	50	10
Őszibarack	60	5	80	10
Dió	5	30	10	40
Málna	15	25	20	30
Ribiszke	14	25	18	30
Köszméte	8	30	10	35
Szamóca	9	5	10	5
Egyéb	24	15	37	15
Összesen	1094	18	1321	23
Fajok átlagában	-	21	-	24

5. táblázat A gyümölcstermesztés régiók szerinti megoszlása 1981–1985 között, illetve 1999-ben

Régió	Részesezés az országos gyümölcsmennyiségéből (%)	
	1981–1985	1999*
Észak-Alföld	45,6	39,1
Észak-Magyarország	10,7	9,9
Dél-Alföld	14,4	12,8
Közép-Magyarország	10,1	14,9
Közép-Dunántúl	4,9	4,4
Nyugat-Dunántúl	8,3	13,7
Dél-Dunántúl	6,0	5,2
Összesen	100,0	100,0

Forrás: KSH* Becslült adatok alapján

6. táblázat Magyarország gyümölcsültetvényeinek területi adatai régiók szerint

Sor-szám	Régió	Gyümölcsös terület jelenleg (ha)	Új telepítések 1996–1999. tavasz között (ha)	1999. őszi telepítés (becsült adat) (ha)	Várható telepítési szándék 2000–2002 között (ha)
1.	Észak-Alföld	32 340	3 715,9	1 077,3	5 157
2.	Észak-Magyarország	5 725	1 953,2	752,8	2 481
3.	Dél-Alföld	14 555	2 099,5	856,0	2 860
4.	Közép-Magyarország	9 054*	1 876,1	431,3	1 960
5.	Közép-Dunántúl	2 537	922,6	340,2	729
6.	Nyugat-Dunántúl	5 219	892,5	362,4	1 433
7.	Dél-Dunántúl	3 017	642,8	156,4	1 286
Összesen		72 447	12 102,6	3 976,4	15 906

Forrás: megyei főkertészek kimutatásai

* Almatermésű és csonthéjas gyümölcsök

7. táblázat A termeszthető gyümölcsfajok száma és jelentősége a régiók meglévő és a jövőben telepítendő ültetvényei alapján

Sor-sz.	Régió	Termeszthető fajok száma (db)	Kiemelt jelentőségű vagy fontos fajok száma (db)	Kiemelt jelentőségű fajok	Nem kiemelt jelentőségű, de fontos fajok	Termesztés kis mennyiségben, első-sorban helyi ellátás, vagy speciális célokat szolgáló fajok
1.	Észak-Alföld	15	9	a, m, sz, km, bd, d	pr, cs, k	b, kj, ő, ml, szd, szm
2.	Észak-Magyarország	16	15	a, k, kj, m, ml, szm, bd, pr, fr	cs, sz, d, szd, ő, km	b
3.	Dél-Alföld	13	8	m, ő, szm	a, cs, sz, kj, d	k, b, km, bd, szd
4.	Közép-Magyarország	16	12	cs, m, sz, ő, szm, bd	a, kj, d, ml, pr, km	k, b, szd, fr
5.	Közép-Dunántúl	15	7	m	kj, ő, pr, cs, a, fr	k, b, sz, d, szd, szm, bd, ml
6.	Nyugat-Dunántúl	13	7	ml, pr, fr, a, k	m, d	cs, sz, kj, ő, szd, szm
7.	Dél-Dunántúl	13	9	k	ő, a, m, sz, d, cs, kj, ml	bd, pr, fr, szm
Régiók átlaga		14,4	9,6	4,4	5,2	4,8

a=alma, k=körte, b=birs, cs=cseresznye, m=meggy, sz=szilva, kj=kajszi, ő=őszibarack, d=dió, ml=málna, szd=szeder, pr=piros ribiszke, fr=fekete ribiszke, km=köszméte, szm=szamóca, bd=bodza.

zat). Régiók szerint a jövőben is nagy eltérés lesz a kiemelt, a nem kiemelt, de fontos, valamint a kisebb jelentőségű gyümölcsfajok számában és összetételében. (7. táblázat). Az adatok azt bizonyítják, hogy a fajok számára optimális termőhelyeken alakult ki a nagyobb a termesztési koncentráció. A régiókon belüli térségek gyümölcsstermesztési hagyományainak alapvető megváltoztatására nincs szükség. Meglévő termőhelyeinkre kell az új ültetvényeket koncentrálni, szem előtt tartva a termésbiztonság fokozását, a minőségi és ökológiai szemléletű termesztés követelményeit és a termesztők

8. táblázat A régiók besorolása az egyes gyümölcsfajok termesztési jelentősége alapján

Sor-szám	Gyümölcs-faj	Kiemelt jelentőségű	Nem kiemelt jelentőségű, de fontos régiók	Kisebbs jelentőségű régiók	A termesztésben érintett régiók száma	Kiemelt és fontos régiók száma
1.	Alma	ÉA, ÉM, NyD	DA, KD, KM, DD	–	7	7
2.	Körte	ÉM, NYD, DD	ÉA	DA, KM, KD	7	4
3.	Birs	–	–	ÉM, ÉA, DA, KM	4	0
4.	Cseresznye	KM	DA, ÉM, ÉA, KD, DD	NYD	7	6
5.	Meggy	ÉA, ÉM, DA, KM	NYD, DD, KD	–	7	7
6.	Szilva	ÉA, KM	DA, DD, ÉM	KD, NYD	7	5
7.	Kajszi	EM	DA, KD, DD, KM	NYD, ÉA	7	5
8.	Őszibarack	DA, KM	DD, KD, ÉM	NYD, ÉA	7	5
9.	Dió	ÉA	EM, DA, KM, NYD, DD	KD	7	6
10.	Málna	NYD, ÉM	DD, KM	ÉA, KD	6	4
11.	Szeder	–	ÉM	DA, ÉA, NYD, KM	6	1
12.	Piros ribiszke	NYD, ÉM	KD, ÉA, KM, DD	–	7	7
13.	Fekete ribiszke	NYD, ÉM	KD	ÉA, DD, KM	6	3
14.	Köszméte	ÉA	ÉM, KM	DA, KD	5	3
15.	Szamóca	DA, ÉM, KM	NYD, ÉA	KD, DD	7	5
16.	Bodza	ÉA, KM	ÉM	DD, DA, KD, NYD	7	3

a=alma, k=körte, b=birs, cs=cseresznye, m=meggy, sz=szilva, kj=kajszi, ő=őszibarack, d=dió, ml=málna, szd=szeder, pr=piros ribiszke, fr=fekete ribiszke, km=köszméte, szm=szamóca, bd=bodza.

könnyebb integrálódását, versenyképességének növelését, az értékesítő szervezetek létrehozását. Gyümölcsfajok szerint meghatároztuk a fejlesztés szempontjából kiemelt jelentőségű, illetve fontos régiókat (8. táblázat). Hangsúlyozni szeretnénk azonban, hogy az előbbi besorolások – a horizontális és vertikális integráció fejlesztése érdekében – elsősorban a gyümölcságazat területi struktúrájának megítéléséhez szükségesek. Az adott helyen minden egyes hektár ültetvénynek megvan a szerepe a munkahelyteremtésben, a családok életében és a helyi ellátásban.

1.3. A gyümölcságazat szerepe a vidékfejlesztésben és a nemzetgazdaságban

A vidék megtartóképesége szempontjából szerencsés körülmény, hogy a gyümölcsstermesztésre leginkább alkal-

mas régiókban legnagyobb jelenleg a munkanélküliség aránya. A munkahelyteremtéshez – remélhetően – a kézimunka igényes gyümölcsök termesztése és a kapcsolódó infrastruktúra lényegesen hozzá fog járulni. A 2000–2002 között várható telepítéseknek köszönhetően a harmadik évezred első évtizedében mintegy 4,5 millió munkanapot kell a gyümölcsök kézi betakarítására fordítani (9. táblázat). Megközelítőleg ugyanennyi munkalehetőséget adnak a természetés többi munkaműveletei, illetve az áruvá készítés, az értékesítés és a közvetlen infrastruktúra feladatai. A sikeres hazai gyümölcs-ágazat a társadalom 5–10%-ának nyújthat állandó vagy alkalmi munkalehetőséget és a családok részére megélhetési forrást. A gyümölcsstermesztés fejlesztésének (más kertészeti ágazatokhoz hasonlóan) közvetett társadalmi haszna is kiemelkedő, hiszen a migráció mérséklésével a városok munkahelyteremtő és -fenntartó feladatai is csökkennek.

9. táblázat Az országban termelt gyümölcs kézi szedéséhez szükséges munkanap

Gyümölcs-faj	2001–2005		2006–2010	
	Szüreti munkanap-igény (munkanap/év)	Foglalkoztató-képesség** (fő/év)	Szüreti munkanap-igény (munkanap/év)	Foglalkoztató-képesség** (fő/év)
Alma	433 333	1 667	500 000	1 923
Körte	60 000	231	80 000	308
Birs	4 000	15	6 000	23
Cseresznye	500 000	1 923	600 000	2 308
Meggy*	583 333	2 244	750 000	2 889
Szilva	400 000	1 538	433 333	1 667
Kajszi	75 000	288	125 000	481
Őszibarack	120 000	462	160 000	615
Dió	5 000	19	10 000	38
Málna	375 000	1 442	500 000	1 923
Ribiszke	466 667	1 795	600 000	2 308
Köszméte	160 000	615	200 000	769
Samóca	112 500	433	125 000	481
Egyéb	240 000	923	370 000	1 423
Összesen	3 534 833	13 595	4 459 333	17 156

* A gyümölcs 50%-a gépi betakarítással kalkulálva

** 1 évben $52 \times 5 = 260$ munkanappal számolva

A Magyarországon termelt gyümölcs 2/3-a a belföldi frissgyümölcs-fogyasztásban és a feldolgozásban hasznosulhat. Hazánkban is elérhető fokozatosan a 100 kg/fő/év gyümölcsfogyasztás, amely jelenleg ennek alig több mint felét teszi ki. A gyümölcsöket az emberi táplálkozásban így hamarabb tudjuk valódi értékükön megbecsülni, hiszen semmi mással nem helyettesíthetők az egészséges életmód kiterjesztésében, az életminőség javításában.

A minőségi gyümölcsfogyasztás és a hazai gyümölcsstermesztés minőségi fejlesztése egyaránt fontos nemzetgazdasági és társadalmi érdek. Amennyiben a 2000–2002 közötti időszakban nem sikerül végrehajtani a fejlesztési célkitűzéseket, akkor tovább sorvadó gyümölcs-ágazattal fog Magyarország az Európai Unióhoz csatlakozni.

2. A gyümölcsstermesztés és -értékesítés helyzete

2.1. A termesztés és az értékesítés ágazati problémái

2.1.1. Piaci helyzet

A keleti piacok a korábbi évtizedekben a gyümölcs-ágazatban a mennyiségi szemléletet erősítették. A keleti piacok megszűnésével nem készültünk fel a megfelelő mennyiségű és minőségű gyümölcsök versenyképes értékesítésére. Ez a meglévő ültetvények jövedelmezőségének további rohamos csökkenéséhez és leromlásához vezetett. Nem csak kevesebb gyümölcsöt termeltünk a 90-es évek elején és közepén, hanem rosszabb minőségűt is. A gyümölcsstermesztés hanyatlását elsősorban a legnagyobb arányban lévő almaültetvények kipusztulása és a versenyképes, intenzív ültetvények létesítésének hiánya eredményezte.

A hazai gyümölcsvertikum széthullott, majdnem teljes szakadás következett be a szaporítóanyag-ellátás, a termesztés, a feldolgozás és a kereskedelem között. A természetők egyre kevésbé tudták érvényesíteni az érdekeiket. A belföldi piacon nem alakult ki a minőség-ellenőrzés és a forgalomba hozatal szabályozásának gyakorlata. A tulajdon- és birtokviszonyok elhúzódó rendezése is kedvezőtlenül hatott az ágazatra. A birtokelaprózódásnál is nagyobb probléma, hogy igen lassú, szórványos és szervezetlen a termelők összefogása. A jövedelmezőség csökkenése, a felhasznált ipari termékek árának rohamos növekedése az agráröllő szétnyílását a gyümölcsstermesztésben különösen látványossá tette, és a termelők kiszolgáltatottsága a koncentrállódó kereskedelemmel szemben nagymértékben megnőtt.

2.1.2. Termőhelyi adottságok hasznosítása

Sok országéhoz képest gazdagabb vízkészletünkkel pazarlón bánunk, alig hasznosítjuk a gyümölcsstermesztésünkben. A ténylegesen **öntözött ültetvények aránya nem éri el az 5%-ot**. Még azoknál a fajoknál (pl. málna, szeder, samóca) is 20% alatt van, ahol öntözés nélkül nem lehetséges hazánkban a gazdaságos termesztés. Nem élünk a fagy ellen védő öntözési megoldásokkal, amelyek pedig a gyenge terméshibiztonságú fajoknál (pl. kajszi, őszibarack) lényegesen javíthatnák a termeszthetőséget. Öntözésre berendezett ültetvények egy részében a magas vízdíjak miatt mondanak le a vízpótlásról. Az öntözés hiánya azonban csak az egyik oka a csekély termésátlagoknak. A termésmennyiség és annak évenkénti ingadozása (10. táblázat) is eltérő gyümölcsfajok szerint, amit a termőhely ökológiai adottságai jelentősen befolyásolnak. A gyümölcsfajok számára kevésbé alkalmas termőhelyeken átlagosan több mint 50%-kal kisebb a termés, és ugyanennyivel nagyobb a termésingadozás. Az alternanciára leghajlamosabb kajszi termésingadozása a kedvezőbb hazai termőhelyeken is megközelíti az 50%-ot, jelezve az egyes évjáratok időjárásának szerepét.

Hazánkban azok a legszelesebb körben termesztendő gyümölcsök, amelyeknek a termésingadozása termőhelyek

10. táblázat A termésátlagok nagysága és a termésingadozás mértéke 1997–1999 között

Gyümölcs-faj	Termésátlag (t/ha)				Termésingadozás (%)			
	Má	A	B	C	Mi	A	B	C
Alma	15,6	14,9	16,0	13,4	23	15	26	26
Körte	10,1	12,7	4,7	9,4	21	18	23	21
Cseresznye	12,5	18,6	13,5	9,0	23	8	27	19
Meggy	7,9	8,9	7,5	5,5	28	23	32	28
Szilva	9,9	14,9	8,2	9,3	29	14	29	35
Kajszi	6,5	4,7	7,5	5,6	64	46	62	70
Őszibarack	6,8	9,9	7,3	5,4	27	28	24	29
Málna	5,4	9,3	4,8	3,6	17	8	18	19
Szeder	3,9	–	4,2	3,8	21	–	15	25
Piros ribiszke	4,8	6,2	4,2	2,7	17	9	23	20
Fekete ribiszke	3,8	8,7	–	3,2	19	19	–	19
Köszméte	4,3	7,0	–	3,0	19	11	–	22
Szamóca	6,3	4,2	5,6	7,6	11	6	12	13
Átlag	7,5	10,0	7,6	6,3	25	17	26	27
Index	–	159	121	100	–	100	153	159

Má a termésátlag (t/ha) átlagos mértéke a megyékben

Mi a termésingadozás (%) átlagos mértéke a megyékben

A a gyümölcsfaj termesztésében kiemelt jelentőségű megyék

B a gyümölcsfaj termesztésében nem kiemelt jelentőségű, de fontos megyék

C a gyümölcsfaj termesztésében kisebb jelentőségű megyék

és évjáratok szerint is kevés (pl. alma, meggy, szilva). Ezeknél a hazai termésátlagok közti eltéréseket az egyes termőhelyeken inkább a termesztési és növényvédelmi színvonal különbségei okozzák.

A gyümölcsfajok hazai termesztetőségében – a terméshozást és a gazdaságosságát tekintve – jelentős eltérések vannak. A termőhelyi alkalmasságot tükrözi a termesztésre alkalmas gyümölcsfajok számát és összetételét megyék szerint összefoglaló 11. táblázat.

2.1.3. Áruvá készítés, értékesítés

Kicsi a hűtőtároló-kapacitás, különösen az ULO (ultra csekély oxigéntartalmú) tárolókkal való ellátottság gyenge. További probléma, hogy igen kevés az 1000 tonna, még inkább a 2000 tonna feletti termelői hűtőházak száma. A felmérések szerint jelenleg 3 db 10 ezer tonna feletti, 9 db 4–6 ezer tonna és 17 db 2–4 ezer tonna kapacitású hűtőtároló áll közvetlenül a termesztek rendelkezésére. Az elaprózottság jelentős gátja a megfelelő árukinálatot nyújtó termesztoi értékesítő szervezetek megalakulásának. Az elaprózottság szinte kizárja a hűtőtárolók folyamatos kihasználását is, egymás után érő gyümölcsökkel. Ha az összes (beleértve a korszerűsítésre váró) tárolókapacitást számításba vesszük, akkor sem éri el a 30%-ot a betárolható gyümölcsök aránya hazánkban. A betárolhatósági arány valamivel jobb az almára és a körtére vetítve. A probléma feloldása csak törvényi szabályozással, nagy kapacitású TÉSz-hűtőházak építésével és a kishűtőházas gyümölcstermesztők érdekeinek sérülése nélkül lehetséges.

A hűtőtárolók számának és hasznosíthatóságának régiók szerinti számbavétele javíthatja a hazai termesztek értékesítési társulásainak az esélyeit. A jelenleg is betárolható gyü-

11. táblázat A megyék besorolása az egyes gyümölcsfajok termesztési jelentőségének alapján

Sorsz.	Gyümölcs-faj	Kiemelt jelentőségű	Nem kiemelt jelentőségű, de fontos megyék	Kisebbs jelentőségű megyék	A termesztésben érintett megyék száma	Kiemelt és fontos megyék száma
1.	Alma	BAZ, HB, SzSzB, Z	BK, Cs, F, GySM, H, S, V, FP	B, Bé, JNSz, KE, N, T, Ve	19	12
2.	Körte	BAZ, S, Z	GySM, SzSzB, V	BK, Bé, Cs, F, HB, H, JNSz, FP	14	6
3.	Birs	–	–	BAZ, BK, Cs, F, HB, FP	6	0
4.	Cseresznye	FP	BK, BAZ, Cs, F, H, JNSz, S, SzSzB	GySM, HB, N, T, V, Ve	15	9
5.	Meggy	BK, F, HB, H, JNSz, SzSzB, FP	Bé, BAZ, Cs, GySM, N, S, V, Ve	B, T	17	15
6.	Szilva	HB, SzSzB, FP	BK, Bé, BAZ, Cs, H, N, S, T	B, F, GySM, JNSz, KE, V, Ve, Z	19	11
7.	Kajszi	BAZ	BK, F, H, S, T, FP	Bé, GySM, HB, JNSz, N, SzSzB, V, Ve	15	7
8.	Őszibarack	Cs, FP	B, BK, F, H, S	B, Bé, BAZ, GySM, HB, JNSz, SzSzB, T, Ve	16	7
9.	Dió	SzSzB	BAZ, Cs, GySM, S, FP	B, BK, Bé, F, HB, H, N, T, V, Z	16	6
10.	Málna	GySM, H, N	BAZ, S, Z, FP	HB, SzSzB, V, Ve	11	7
11.	Szeder	–	BAZ, N	Bé, F, HB, H, SzSzB, V, Z, FP	10	2
12.	Piros ribiszke	GySM, N	F, HB, KE, SzSzB, T, V, FP	BAZ, S	11	9
13.	Fekete ribiszke	GySM, N	KE	BAZ, HB, H, S, V, Ve, Z, FP	11	3
14.	Köszméte	HB, SzSzB	H, JNSz, FP	BK, F, N	8	5
15.	Szamóca	Cs, H, FP	GySM, N, SzSzB	BK, Bé, F, HB, JNSz, KE, S, T, V, Z	16	6
16.	Bodza	HB, SzSzB, FP	H, N	B, BK, KE, Z	9	5
A megyék számának szélső értékei		0–7	0–8	2–10	6–19	0–15

B=Baranya, BK=Bács-Kiskun, Bé=Békés, BAZ=Borsod-Abaúj-Zemplén, Cs=Csongrád, F=Fejér, GySM=Győr-Sopron-Moson, HB=Hajdú-Bihar, H=Heves, JNSz=Jász-Nagykun-Szolnok, SzSzB=Szabolcs-Szatmár-Bereg, T=Tolna, V=Vas, Ve=Veszprém, Z=Zala, FP=Főváros-Pest megye.

mölcsök aránya szerencsére azokban a régiókban kedvezőbb, ahol a termelés nagyobb volumene ezt megkívánja.

2.1.4. Ipari feldolgozás

A nagyrészt külföldi tulajdonban lévő gyümölcsfeldolgozó-ipar visszafogta a hazánkban termelt gyümölcsök ipari nyersanyagként történő hasznosítását. A feldolgozás almasűrítmény-centrikussá vált. A hazai sűrítmenykapacitás nagy hatást gyakorol a termesztésre, s a figyelmet erősebben elvonhatja a friss fogyasztásra kerülő vagy más ipari célra alkalmas gyümölcsök termelésétől. A termesztők és a termék-tanácsok nagy kérdés előtt állnak, nem válhatnak a sűrítmenygyártók kiszolgáltatójává, s az ésszerű együttműködést is fenn kell tartani, mert a külföldi tulajdonú, de hazai telephelyű feldolgozók – magyarországi kínálat hiányában – a szomszédos országokból importálnak nyersanyagot. A jelenleginél hatékonyabb módszereket kell találni a feldolgozóipar érdekeltiségének növelésére a hazai gyümölcsnyersanyag sokoldalú hasznosításában, a hungarikum értékű gyümölcsstermékek és gyümölcsöt tartalmazó élelmiszerek előállításában.

2.1.5. Az ültetvények állapota

A minőségi termesztés egyik fokmérője az ültetvényrotáció, vagyis az új telepítések és a kivágások aránya. 1988–1998 között – évenkénti nagy ingadozással – csaknem 11 ezer hektár gyümölcsöst vágunk ki, s ennek kétszeresét telepítettük el (12. táblázat). 1995–1999 között Magyarországon összesen 12 800 hektár gyümölcsös létesítésére került sor. Ez alátámasztja – a gazdák töretlen telepítési szándékán kívül – a 2000–2002 időszakban tervezett ültetvényberuházások reális megvalósíthatóságát. Az új ültetvények létrehozását az is indokolja, hogy az 1996. után telepített, termőre fordulás előtt álló gyümölcsösök aránya átlagosan mindössze 14%. Ettől kedvezőtlenebb az ültetvényrotáció a birs, az őszibarack, a szilva, a körte és az alma esetében.

12. táblázat Gyümölcsültetvény-létesítés és kivágás

Év	Telepítés (ha)	Kivágás (ha)
1988	1 497	–
1989	3 056	–
1990	2 522	1 993
1991	1 000	1 955
1992	544	973
1993	409	596
1994	850	469
1995	1 500	860
1996	4 000	1 000
1997	3 500	1 200
1998	3 800	1 800
Összesen	22 678	10 846

Forrás: KSH, OMMI és FVM adatok

Az ültetvények korcsoportok szerinti kedvezőtlen megoszlása hatással van a fajtaváltás gyorsaságára is. **Almánál** az 1990. utáni telepítésekben – a gyümölcsfajok többségéhez viszonyítva – elfogadható ütemű volt a fajtaváltás. Az 'Idared', illetve a 'Golden Delicious' és a 'Jonagold' fajtákörök vették át a szerepet. Ez nem jelenti azt, hogy nincs további feladatunk a piaci igényeket gyorsabban követő fajtaváltásban. Az új **körteültetvényekben** a korábban is szerepet játszó fajták a meghatározóak. Az 1990. utáni **cseresznyeültetvényekben** az eddig jól bevált külföldi és hazai fajtákat telepítették. Az öntermékeny, illetve intenzív művelési rendszer nevelésére alkalmas fajták hazai ültetvényekben eddig alig jelentek meg. A **meggyénél** a késői érési csoport irányába tolódott el a fajtahasználat. Ez elsősorban a 'Pándy' meggyet jól helyettesítő öntermékeny, nagy gyümölcsű – világszínvonalat jelentő – hazai fajták térhódításának köszönhető. Az exportigényekkel számolva meg kell növelni a hasonló értékű, de korábbi érésű meggyfajták arányát. Az újabb **szilvaültetvényeinkben** jelentősen csökkent a 'Besztercei' aránya, szerepét a közepes (pl. 'Stanley', 'Cacanska rodna') és a nagy gyümölcsű (pl. 'Cacanska leptica', 'Bluefree') fajták vették át.

Az 1990. után létesült **kajsziültetvényekből** kimaradtak a rózsakajszi, nem szorultak ki viszont a nagy gyümölcsű, de önméző és gyenge termésbiztonságú hazai fajták. Szerencsére a fajtahasználatba egyre inkább bekerült az értékesebb 'Pannónia' és a külföldi 'Bergeron'. Továbbra is hiányoznak a hazai ültetvényekből a későn vagy igen későn érő piacos fajták. A fejlett **őszibarack**-termesztő országok új ültetvényeiben az éles piaci verseny miatt 60–80%-os a fajtacseré. Fajtainnováció hiányában hazánkban erre nem volt lehetőség. Az új ültetvényekben is a viszonylag nagy termésbiztonságú, de kevésbé piacos régebbi fajták (pl. 'Redhaven', 'Suncrest') a meghatározóak.

2.1.6. Információs rendszer, szaktanácsadás

A termesztők nem megfelelő regisztrációja és az információs rendszer hiánya miatt nincs az ágazatban hatékony – a beszerzést, a termesztést és az értékesítést segítő – adatnyilvántartás és -szolgáltatás. Nincs pontos felmérés és nyilvántartás az ültetvényekről (művelési rendszer, korcsoport, fajtaösszetétel stb.), a terméseredményekről, a hűtőtárolók kapacitásáról, műszaki állapotáról és kihasználtságáról. Nem egységes a termőterületek nyilvántartása és így a termésátlagok számításának módja sem. Hasonlóan nagy eltérés tapasztalható a hűtőtároló-kapacitás megítélésében. A megyei főkertészek kimutatásai a ténylegesen meglévő tárolóteret veszik figyelembe (erről a termelők szerinti kimutató tanúskodik), a Zöldség-Gyümölcs Terméktanács sokkal kevesebb tárolókapacitást tart nyilván. Feltehetően csak a minőségi tárolásra alkalmas, korszerűsítésre kevésbé szoruló hűtőtárolókat veszik figyelembe. A terméktanács nyilvánvalóan szereplő 46 ezer tonna kapacitás a hazánkban termelt alma 10%-ára sem ad a tárolási lehetőséget.

2.2. A gyümölcs szaporítóanyag-termesztés problémái és a megoldás lehetőségei

2.2.1. A jelenlegi helyzet

Az új fajták köztermesztésbe kerülése hosszú időt vesz igénybe, és ez rontja gyümölcsstermesztésünk versenyképességét a nemzetközi piacon. Ennek az egyik fő oka a fajta-használat jelenlegi szabályozása.

Az új fajták vírusmentesítése és központi törzsültetvénybe helyezése a fajta tulajdonosának (nemesítőjének, honosítójának, illetve kijelölt fenntartójának – jogszabályi megfogalmazással: a fajtajogosultnak) a feladata és talán az érdeke is.

A vírusmentesítés és központi törzsültetvénybe vitel rendkívül költségigényes. A költségek fedezetéül részben a fajta-használati díj (annak is a fajtafenntartói intézményi hányada), másrészt az állami támogatás szolgál. Ez utóbbit azonban már nem a fajta tulajdonosa kapja, hanem a központi törzsültetvényt fenntartó intézmény. A fajták nagy részénél a tulajdonos intézmény és a központi törzsültetvényt fenntartó egybeesik ugyan, más esetekben azonban különválnak.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy egyes fajtáknál más a fajtafenntartásra jogosult, és más a központi törzsültetvényt fenntartó intézmény. Ez azért is ellentmondás, mert a szabványos fajtafenntartásnak része a fajta központi törzsültetvényben és törzsgyümölcsösben való megőrzése is.

Az átláthatatlanságot tovább növeli az 1996. évi CXXXI. törvény, amelynek 24.§ (1) bekezdése kimondja, hogy a „Törzsültetvények létesítése, fejlesztése, fenntartása, a növényfajták és klónok vírusmentesítése nemzeti érdek, ezért állami feladat. Finanszírozását központi költségvetésből kell biztosítani.” E törvényi kitétel egyrészt ellentmondásos, mert a fajtafenntartó nemesítésnek része a központi törzsültetvényben történő megőrzés, és mint ilyen feladat más forrásból már elvileg finanszírozott (fajta-használati díj fajtafenntartói intézményi hányada), másrészt a fajta termesztésbe vitelét (vírusmentesítését és központi törzsültetvénybe való elhelyezését) a szabványok is a nemesítő feladataként írják elő.

A rendezetlen és bonyolult tulajdonviszonyokból, illetve a nehezen átlátható szabályozásból a következő anomáliák származnak:

1. A nemesítő ösztönzésére szolgáló és a **fajtafenntartás** részbeni fedezetét biztosító fajta-használati díjat – az ide vonatkozó törvény értelmében – akkor is kell fizetnie a fajtát használónak, ha fajtafenntartás nem folyik. Pontosabban: a fajta használója nem tudhat arról, hogy a szabványos fajtafenntartás folyik-e; neki anélkül kell fizetnie a fajtafenntartói hányadot is tartalmazó fajta-használati díjat, hogy meggyőződhetett volna arról, hogy azt megfelelően végzik-e. Ebből következik, hogy egyrészt a jog szerinti fajtafenntartók anélkül juthatnak hozzá a fajtafenntartói intézményi és személyi hányadhoz, hogy azt elvégezték volna, másrészt a rendszer **nem ösztönöz a biológiai minőséget jelentősen meghatározó fajtafenntartói munkára**. Szaporítóanyagot ugyanis anélkül is lehet

előállítani és forgalomba hozni, hogy a fajtafenntartás folya (kijelölt fákról, kettős hasznosítási ültetvényekről történő szaporítás).

2. A fajta-használati díj fizetését előíró törvény nem tesz különbséget hazai és külföldi, valamint nemesítői jogokkal rendelkező és nem rendelkező fajták, illetve intézmények között. Ez azt eredményezi, hogy egyes régi, évszázadok óta használt és nemesítővel vagy annak örökösével nem rendelkező hazai fajták (pl. 'Húsvéti rozmaring', 'Téli arany parmen') és az ún. „licenccij fizetése nélkül honosított” külföldi fajták (pl. 'Idared', 'Jonagold') szaporulata után is kell, hogy fizessék a **nemesítői intézményi és személyi hányadot** a fajták használói a kijelölt fenntartónak.
3. Az egyik végrehajtási rendelet a következőket is ki mondja: „... szaporítóanyagot **exportálni ... a fajtajogosult előzetes hozzájárulásával ... szabad**”. Ez logikus és elfogadható a hazai nemesítésű fajtáknál és azoknál a külföldi eredetű fajtáknál, amelyek esetében úgy vált egy hazai intézmény, vállalat, ún. „**fajtajogosultta**”, hogy azt megvásárolta, vagyis kizárólagos szaporítási jogot szerzett. A jogszabály azonban **fajtajogosultként kezeli azokat a hazai intézményeket is, amelyek külföldi eredetű, külföldön széles körben és szabadon használt, szabadalmi oltalommal sehol sem védett fajtákat itthon egyszerűen bejelentettek az állami elismerésre**. Ebből az a tarthatatlan helyzet származik, hogy mondjuk az 'Idared' alma- vagy a 'Dixired' őszibarackoltványokat csak az ún. hazai „fajtajogosult” előzetes engedélyével exportálhatnak magyar faiskolák, miközben külföldi faiskolák ezeket minden kötöttség nélkül forgalmazzák, sőt – adott esetben – hazánkba exportálják. Tehát egy külföldi termelő a hazai piacon is előnyösebb helyzetben van, mint a magyarországi.

Szervezeti és finanszírozási háttér

A központi törzsültetvények fenntartása **nyereség érdekeltességű vállalati gazdálkodási szerkezetben nem folytatható**, legalábbis a faiskoláktól elkülönülő gazdálkodási formában nem működtethető. Erre a nemzetközi gyakorlatban sehol sincs példa.

A finanszírozási források megteremtése rendkívül bürokratikus és ellentmondásos. **Az összehangolatlanságból és ellentmondásos szabályozásból adódóan** a faiskolai termelés – és ily módon részben a gyümölcstermelés – biológiai alapjainak fenntartására, dinamikus fejlesztésére nincs elegendő forrás, miközben a költségvetés is, meg a termelők is jelentős áldozatokat hoznak a cél érdekében.

2.2.2. A minőségtanúsítás (certifikáció) és a hatósági ellenőrzés kapcsolata

Az Európai Unió 1992-ben meghatározta a piacra jutó szaporító- és ültetvényanyagok minőségtanúsításának (certi-

fikációjának) irányelveit. Ennek alapján az EU-tagállamok – kötelező vagy még nem kötelező jelleggel – megkezdték bevezetését, illetve – ahol ez már működött – módosították rendszerüket.

Az EU-irányelvek hatására 1997-ben hazánkban is megkezdődött a tanúsítás bevezetése, de ma még e téren sincs tiszta kép. Egyrészt összemosisodik az ún. díjtétel ellenében végzett tanúsítói munka a hatósági ellenőrzéssel, másrészt nem különül el kellőképpen az ellenőrzött szaporítóanyag, illetve a nem ellenőrizhető (ún. „C.A.C”-s) szaporítóanyagtól, illetve annak megjelölésétől. Tovább rontotta a helyzetet a már hivatkozott 1996. évi CXXXI törvény (annak 26.§. (2) bekezdése), amely kimondja, hogy „a vetőmagvak és szaporítóanyagok hatósági ellenőrzésének költségét részben a központi költségvetésből kell finanszírozni”. Ez azt sugallja, hogy a költségek „másik részét” az ellenőrzöttnek kell fizetnie, ami tarthatatlan. Az természetes, hogy a minőség-tanúsítvány költsége a terméket terheli. Az ettől teljesen elkülöníthető állami, hatósági ellenőrzés költségét azonban – álláspontunk szerint – nem a termelőnek, vagy legalábbis nem közvetlenül a termelőnek kell megfizetnie.

Az EU-irányelvek félreértett és helytelen alkalmazásának köszönhető az a hazai gyakorlat is, hogy a minősítést (a minősíthető szaporítóanyagok címkével való ellátását) és az ún. „C.A.C”-s anyagok megjelölését (a nem certifikálható termék eltérő címkével való ellátását) ugyanaz az állami szervezet végzi. Az EU-szabályozásnak ugyanis éppen az a lényege, hogy az előbbi csoportba sorolható anyagok megfelelőségét egy külső és **független szervezet tanúsítsa**, a másik csoportba sorolandókat pedig **maga a termelő**. Így válik szét megfelelő módon a két eltérő minőségi kategória.

2.2.3. A struktúraátalakítás alapjai

Nemzetgazdaságunk nyitottabbá válásával a gyümölcs- és gyümölcszaporítóanyag-termesztés terén is egyre élesebbé vált a piaci verseny. Az Európai Unióhoz való közeledésünkkel ez a verseny egyre kíméletlenebbé válik, amit a faiskolások is napról napra saját bőrükön éreznek. A változtatás igénye tehát egyre sürgetőbben jelentkezik. Sürgős változtatásra van szükség:

1. a **fajtahasználat szabályozása** terén,
2. a **biológiai alapok fenntartásának szervezeti kérdésében** és a **fejlesztés forrásainak megteremtése, illetve hatékony működtetése kérdésében**, továbbá
3. a **minőségtanúsítás (certifikáció) és az állami ellenőrzés területén**.

A fajtahasználat szabályozásának korszerűsítése

A gyümölcsfajták hazai köztermesztésbe vonását megelőző fajtavizsgálatokat, vagy – ha úgy tetszik – a fajták különböző jegyzékbe sorolásának alapjait jelentő vizsgálatokat két jól elkülöníthető fázisra célszerű bontani:

1. Megkülönböztethetőség, egyszerűség és állandóság (DUS), mint a fajták **Nemzeti Fajtajegyzékbe** vételét kötelezően szükségessé tevő **hatósági vizsgálat**.

2. Termesztési és fajtaérték-vizsgálat, mint a fajták **Ajánlati jegyzékekbe** vételét és a termelők segítségét szolgáló **nem kötelező és nem hatósági jellegű vizsgálat**.

A) A **Nemzeti Fajtajegyzékbe** veendő (kizárólag DUS vizsgálatban részesítendő) fajtákat – az eltérő eljárási rend érdekében – szintén két csoportra osztanánk:

- Hazai előállítású és (az eredeti fajtajogosulttól) licenccdíj ellenében vagy más módon megvásárolt külföldi fajták.
- Külföldi eredetű szabad fajták.

Az „a” kategóriába tartozó fajták Nemzeti Fajtajegyzékbe vételét kizárólag a fajta nemesítője, illetve tulajdonosa kérhetné a szükséges dokumentumok becsatolásával és „fajtajogosultságát” az erre illetékes szervezet erősítené meg.

A „b” kategóriába tartozó fajták Nemzeti Fajtajegyzékbe vételét bármely természetes és magánszemély kezdeményezhetné (javasolhatná) az erre illetékes szervezetnél, melyet egy – a Fajtaminősítő Tanácshoz hasonló – állandó – bizottság vizsgálna meg. A szakbizottság – amely meghatározott időközönként ülésezne – a beérkezett javaslatokat megvizsgálva adna utasítást az erre illetékes szervezetnek a DUS vizsgálat lefolytatására vagy a javaslat elutasítására. Ez utóbbi csoportba tartozó fajtáknál természetesen szó **sem** lehet a „**fajtajogosult**” megállapításáról, hisz ún. szabad fajtákról van szó.

A DUS-vizsgálat és a Nemzeti Fajtajegyzékbe vétel költségét költségvetési forrásból célszerű fedezni. A jegyzékbe vétel gyorsítható és a költségek csökkenthetőek, ha a javaslattevő csatolja az esetleg külföldön elvégzett DUS-vizsgálat eredményeit.

B) Az **Ajánlati jegyzékbe** vételhez szükséges fajtaérték-vizsgálatot (V.C.U.) üzleti alapra célszerű helyezni, és a költségeket annak a magán- vagy jogi személynek kell fedeznie, aki vagy amely a vizsgálatot az erre illetékes szervezetnél megrendelte (pl. érdekképviselő).

A vázolt elvek jogszabályba foglalásával gyorsítanánk a fajtainnovációt, azonos feltételeket teremtenénk a hazai és külföldi termelők között az ún. szabad fajták használata terén, és véget vetnénk annak a vitának, amely a külföldön széleskörűen és szabadon használt fajták hazai „fajtajogosultsága” körül ma dúl.

Biológiai alapok és szervezeti háttér

A biztonságos alapanyag-ellátást lehetővé tevő, minden számba jöhető fajtát tartalmazó központi törzsültetvénybázist hazánkban is csak olyan szervezet tarthat fenn, ahol nem játszik elsődleges szerepet a gyors megtérülés és a nyereség. Ezért minden olyan megoldás nagyobb sikert ígér a jelenleginél, amely a forrásoknak az egy meghatározott vállalattól való elkülönítését célozza, és a fenntartási, fejlesztési stratégiai döntések legalább részben a **faiskolák kezében vannak**.

Az előbbi általános alapelveken túlmenően a központi törzsültetvények fenntartására vonatkozóan a következő megoldás lehetséges:

- Azokból a Nemzeti Fajtajegyzékben lévő fajtákból, amelyek „fajtajogosulattal” rendelkeznek (hazai nemesítésű és vásárolt külföldi fajták), a központi törzsültetvényt a fajtajogosult tartaná fenn, és a fajta értékesítésével egyidejűleg alkalmanként értékesítené az ún. bázis szaporítóanyagot is, vagy a kereskedelmi ültetvényanyagot is közvetlenül maga hozná forgalomba
- A fajtajogosulat nélküli, ún. szabad fajtákból a Magyar Gyümölcsfaiskolák Országos Egyesülete tartaná fenn a központi törzsültetvényt.

Finanszírozás

Az előbbiekből adódóan a finanszírozás tekintetében is két csoportba kell sorolni a fajtákat:

- Az ún. fajtajogosulattal rendelkező fajták esetében – a mai rendszerhez hasonlóan – a fajta jogosultja (tulajdonosa) és használója (az egyes faiskolák) szabadon állapodnak meg a fajtahasználati díjban, amelynek mértéke egyrészt a kereslet és kínálat függvénye, másrészt annak a függvénye, hogy a fajtajogosult (fenntartó) tudja-e biztosítani a továbbszaporításhoz szükséges vírusmentes kiindulási szaporítóanyagot vagy nem. Vagyis fenntartja-e a fajtát, vagy sem. Az első esetben a díj mértéke természetesen magasabb, a második esetben alacsonyabb, mert nem tartalmazza a fajtafenntartás költségét.
- Az ún. szabad fajták esetében – a dolog természetéből adódóan – nincs fajtahasználati díjfizetési kötelezettség, mert a fajta szabad, a fenntartás költségét pedig az Egyesület maga fedezi.

Az állami beavatkozás két ponton lehetséges attól függően, hogy a nemzeti érdek hogyan kívánja:

Az első esetben a költségvetés a **fajtajogosultat támogatja konkrétan és fajtára szólóan** annak érdekében, hogy az adott (mondjuk hazai) fajta piaca jutását (vírusmentesítését, a törzsültetvénybe vételét) elősegítse. Itt nemcsak vissza nem térítendő támogatás képzelhető el, hanem a kamatmentes hitel is, hiszen – piaci viszonyokról lévén szó – a fajta később megtermelheti a vírusmentesítés költségét, amely alapul szolgálhat a visszafizetéshez.

A második esetben az **Egyesületet támogatja mint a szabad fajtákat nonprofit jelleggel fenntartó szervezetet.**

Ezzel elkerülhetők lennének a fajtahasználati díj fizetése körüli mai viták. Az első esetben teljesen üzleti alakra kerülne, a másodikban pedig egy szakmai szövetség belügyévé válna a kérdés.

2.2.4. Minőségtanúsítás és hatósági ellenőrzés

Egyértelműen szét kell választani a minősítő (certifikációs) munkát a hatósági ellenőrzéstől. A minősítésbe nagyobb beleszólási lehetőséget kell adni az érdekképviselői szervezetnek, akár úgy is, hogy a feladatot részben vagy egészben átvegyék. Ennek azonban függvénye e szervezetek szakmai és technikai megerősödése. Így válna ketté a minőségtanúsítás és a hatósági ellenőrzés.

A minősítéssel kapcsolatban két kérdésre mindenképpen ki kell térni:

1. Élesen szét kell választani a minősített és a nem minősíthető (ún. C.A.C.) szaporítóanyagok megjelölését, és meg kell szüntetni azt a gyakorlatot, hogy a nem minősíthető (certifikálható) szaporítóanyagok megjelölését ugyanaz a szervezet végzi, amely a minőségtanúsítást (certifikációt) a másik csoportba tartozó szaporítóanyagoknál ellátja. Az ún. C.A.C. anyagok megfelelőségének tanúsítása ugyanis – az EU irányelvek szerint – a termelő feladata.
2. Megfontolandó, hogy – néhány más nyugat-európai országhoz hasonlóan – a minősítés egyelőre ne legyen kötelező.

A hatósági ellenőrzést – továbbra is állami kézben tartva – teljes egészében költségvetésből kell finanszírozni. A hatósági ellenőrzésnek ki kell terjednie a certifikációt végző szervezet munkájának vizsgálatára és a szaporítóanyagok – ma ún. „egyéb hatósági ellenőrzés” néven számon tartott – vizsgálatára. Ennek kapcsán jelentősen **erősíteni célszerű a forgalmazás ellenőrzését.**

2.2.5. A szaporítóanyag-termelők érdekképviselése

A termelői öngazgatás erősítése, tevékenységének kiterjesztése elkerülhetetlen. A legsürgetőbb feladatok, amelyek a termelői érdekképviselőt előtt állnak.

a) Az információs rendszer kiépítése

Az importszabályozáson túlmenően nélkülözhetetlen a tagság informálása az alapvető termelési és készletadatokról. Fontos kiemelni az adatbázisok kezelésének objektivitását és a vonatkozó adatvédelmi jogszabályok betartását.

b) Alapanyagbázisok fenntartása

Ha jelenlegi jogszabályaink módosításával sikerül elérni a biológiai alapok fenntartására vonatkozó, az előzőekben kifejtett elképzelés megvalósítását, akkor az érdekképviselőnek fel kell készülnie az ún. „szabad fajták” fenntartására. Ennek az anyagi, technikai és személyi feltételeit egyaránt meg kell teremteni.

c) Fajtaoltalom, licencevásárlás

Egyre több EU tagországban létesülnek olyan – a termelők által működtetett kis létszámú, de hatékonyan működő – szervezetek, amelyek fajták beszerzésével, illetve a saját fajták szabadalmaztatási eljárásának előkészítésével foglalkoznak. Néhány év múlva elkerülhetetlen egy ilyen szervezet felállítása vagy e tevékenység ellátása a termelői érdekképviselőt keretein belül.

3. A gyümölcsstermesztés fejlesztési feladatai

3.1. Kiemelt jelentőségű feladatok a 2000–2002 közötti időszakban

A) A termőhelyi és közgazdasági adottságok figyelembevételével nagy produktivitású és termésbiztonságú gyümölcsültetvények létesítése a lehető legnagyobb felületen.

- Meg kell valósítani a 3 évre szóló, megfelelően orientáló és kiszámítható támogatási rendszert.
- A gyors és hatékony fajtainnováció érdekében az EU-előírásokkal összhangban elő kell terjeszteni az 1996. évi CXXXI. törvény és annak végrehajtására kiadott 88/1997. (XI.28.) valamint a 90/1997 (XI. 28.) FM rendeletek módosítását.
- Ki kell alakítani a biológiai alapok fenntartásának intézményi hátterét.
- A szaporítóanyag-termesztésben szét kell választani a minőségtanúsítást és a hatósági ellenőrzést.
- Kiemelt állami céltámogatással elő kell segíteni, hogy a termőhelyek és a fajták kiválasztásához, az ültetvénytelepítésekhez, az újonnan telepített ültetvények integrált termesztési rendszerének bevezetéséhez a naprakész külföldi és hazai ismeretek időben jussanak el a megalakuló szaktanácsadási hálózatokhoz és a természetközébe.
- A termesztéstechnológia korszerűsítéséhez szükséges gépek, berendezések és eszközök vásárlásához nyújtott állami támogatás rendszerének kidolgozása.

B) A gyümölcsértékesítés feltételeinek javítása, a piaci biztonság fokozása

- Az EU rendeleteivel összhangban át kell tekinteni a termelői értékesítő szervezetek (TÉSZ-ek) működésével kapcsolatos eddigi külföldi és a kezdeti hazai tapasztalatokat, s ezek hasznosításával történjen meg a TÉSZ-ek megalakulásával, és a működésével kapcsolatos teljes körű állami szabályozás.
- A TÉSZ-támogatással összhangolva kerüljön kidolgozásra és meghirdetésre a nagy kapacitású korszerű hűtőtárolók létrehozását és a hozzájuk kapcsolódó áruvá készítő infrastruktúra és logisztikai központ kiépítését segítő támogatási rendszer.
- EU-konform agrárpiacon intézményrendszer végleges kiépítése.
- A minőségbiztosítási rendszerek és a független minőség-ellenőrzési rendszer teljes körű működtetése az EU-tagországok gyakorlata alapján.
- A terméktanácsok és más érdekeltek bevonásával át kell tekinteni a hazai védjegyrendszer működését, és ki kell alakítani a hazánkat egységesen, illetve a hungarikum jellegét sokszíniően megjelenítő védjegyhasználatot.

- Állami támogatással és koordinációval programok kidolgozása a külföldi piacok megtartása és újabb piacok megszerzése végett.
- A belföldi gyümölcsfogyasztás növelését segítő programok támogatása (lakosság, idegenforgalmi vendéglátás, közétkeztetés, egészségügyi propaganda stb).
- Szállítási, raktározási és kereskedelmi infrastruktúra fejlesztése, fuvarozási tarifák csökkentése, autópálya-használat olcsóbbá tétele.
- Az üzletláncok és a kis forgalmú szakkoltok tevékenységének összehangolása a családi gazdaságokban termelt gyümölcsök jobb hasznosítására a helyi ellátásban.

C) Az agrárintézmény-rendszer korszerűsítése és a szaktanácsadó hálózat kiépítése

- Termelők regisztrációs rendszerének teljes körű működtetése.
- A hatósági, nyilvántartási és szolgáltató tevékenységek áttekintése, szem előtt tartva a WTO-előírásokat.
- Az információs rendszer bővítése.
- Az EU gyümölcsstermesztéssel kapcsolatos szabályainak, rendeleteinek nyomon követése és eljuttatása a termékpálya érintett területeihez.
- A növény-egészségügyi hálózat megújítása.
- Az FVM hivatalaiban dolgozó megyei főkertészek feladat- és hatáskörének áttekintése, annak érdekében, hogy a területükön kizárólag a kertészeti teendőkkel foglalkozzanak.
- A támogatások igénylésének, kifizetésének és felhasználásának összehangolt nyilvántartása és ellenőrzése.
- Az FVM támogatásával szakmailag önálló, független, non-profit érdekeltségű szaktanácsadási hálózatot kell létrehozni legkésőbb 2000 végéig (országos központ, 7 regionális központ, a térségek igénye szerint differenciált alközpontok), s ezen belül meg kell határozni a gyümölcsstermesztés speciális szaktanácsadási feladatait.
- Az új követelményeknek megfelelően meg kell kezdeni a felsőfokú intézményekben a szaktanácsadók speciális képzését, illetve továbbképzését.
- Bővíteni és színvonalasabbá kell tenni a gazdák tanfolyamos továbbképzését, és a médián keresztül ismeretterjesztést, illetve a szakismeretekkel való ellátást.
- A kialakult felsőoktatási integráció, a meglévő kutatóintézeti és a kiépítésre váró szaktanácsadási hálózat bázisán össze kell hangolni az oktatás, kutatás és szaktanácsadás országos, regionális és kistérségi feladatait.

3.2. A kiemelt fő feladatok teljesítésének szakmai feltételrendszere

A hazai gyümölcsstermesztés fejlesztési feladatainak meghatározásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az ágazat fejlődésének nemzetközi főbb irányait:

- A gyümölcs piacok telítettek, egyre nehezebb ezekre bejutni, ezeken versenyképesen megmaradni. A versenyképesség a különleges minőséget és az árengedményeket egyaránt érinti. A termesztek piaci pozíciójánál ezért a gazdaságosan termelt (s így olcsóbban kínálható) gyümölcsök kiváló minősége mellett megnő a szerepe az áru kínálat nagyságának, egyöntetűségének, folyamatosságának, megbízhatóságának és a piaci igényekhez való rugalmas alkalmazkodásnak.
- A gyümölcsfogyasztás stagnál. A gazdaságilag fejlett országokban a fogyasztás mennyiségileg már elérte vagy megközelítette a kívánt szintet, fejlődés inkább a fogyasztási szerkezet változásában várható. A gazdaságilag kevésbé fejlett országokban a fizetőképes kereslet hiánya jelenti a legnagyobb akadályt a gyümölcsfogyasztás növelésében, de számottevő a korszerűtlen életmód visszahúzó hatása is.
- A déli féltekéről érkező gyümölcsök nagy konkurenciát jelentenek az északi félteke tárolt (ezért drágábban kínált) gyümölcsével szemben. A déli félteke fejlett gyümölcsstermesztéssel rendelkező országokban, valamint az USA-ban a nagyobb fokú termelési koncentrációt jól kamatoztatják a versenyelőny növelésében, a piaci feltételek diktálásában. Az EU tagországai kellő időben felismerték, hogy a családi gazdaságokra épülő gyümölcstermesztés versenyképessége csak az államilag kiemelten támogatott termelői értékesítő szervezetekkel, illetve azok szövetségeivel tartható fenn. Európai összérdek, hogy ez az értékesítési forma egységesen erősítse kontinensünk alkupozícióját és belső piacának forgalmát.
- A nemzeti és regionális korlátok ellenére a globalizáció, ezen belül a piaci koncentráció erősödik. Ezáltal a nemzetközi szabályok és szabványok hatása is erőteljesebbé válik. A szuper(hiper)market-hálózatok alkupozíciója a termesztek céltudatosabb és hatékonyabb társulását is kikényszeríti, és a fogyasztási struktúrára szintén jelentős hatással lesz. A kereskedelmi láncok mindegyik kontinensen látványosan növelni fogják a könnyebben szállítható és nagyobb polctartósságú friss gyümölcsök, illetve a feldolgozott termékek arányát. Az információrobbanás a (piaci) globalizáció hatását várhatóan tovább fogja erősíteni.

Az előbbieknél alapján kell számba venni a hazai gyümölcs-ágazat elérhető előnyeit és meglévő hátrányait. **Magyarország gyümölcsstermesztésének komparatív előnyei első sorban a következők:**

1. Az ültetvénylétesítésre alkalmas termőföldek viszonylagos bősége, viszonylagosan jobb minősége, illetve alacsonyabb ára.
2. A munkaerő kisebb költsége és az ágazat fejlesztéséhez nélkülözhetetlen szellemi infrastruktúra olcsóbb hasznosíthatósága.
3. A nagyobb munkaerő-tartalékkal bíró és gyümölcsstermesztésre alkalmas régiók területi egybeesése.
4. A korábbi keleti piacok egy részének visszahódítására EU-tagként megnőhet az esélyünk.

A hazai gyümölcsstermesztés megújulását közismer-ten több hátrány is nehezíti:

- a gyümölcsvertikum széthullása, a hazai nyersanyagot hasznosító gyümölcsfeldolgozó ipar visszaesése,
- birtokelaprózódás, a termelők beszerzési és értékesítési szervezeteinek hiánya,
- információs és termelői szaktanácsadási hálózat elmaradottsága,
- tőkeszegénység (szélesebbre nyitott agráröllő, korábbi állami támogatások szűkössége, illetve nem megfelelő felhasználása).

A felsorolt hátrányok társadalmi összefogással és célirányos állami támogatással megszüntethetők. A komparatív előnyök tartós kihasználásával a gyümölcs-ágazat felvirágzása, növekvő nemzetgazdasági szerepe biztosítható. Megjegyzendő azonban, hogy az olcsóbb munkaerő és olcsóbb innovációs lehetőség (mint komparatív előny) egyoldalú túlhangsúlyozása kockázattal is jár, mert tovább tágíthatja az agráröllőt.

3.2.1. Beruházási és támogatási igény

A 13. táblázatban a 2000–2002. közötti 3 éves időszakra javasolt gyümölcsültetvény-létesítéseket, illetve azok beruházási és támogatási igényét adjuk meg. A 3 év során összesen 12 ezer hektár államilag támogatott gyümölcsös létesítését javasoljuk. Ennek beruházási költsége jelen értékkel számolva 35 milliárd Ft. Az ültetvénytelepítések normatív támogatásánál a későbbiekben részletezettek szerint 40–75%-ot javasolunk, a táblázatban átlagosan 60%-os állami támogatást vettünk alapul, ami összesen 21 milliárd Ft-ot tesz ki. A 14. táblázatban ugyanezeket a paramétereket egy évre vonatkoztatva adtuk meg.

A beruházási programot akkor lehet megfelelő minőségben teljesíteni, ha az évenkénti fejlesztések arányosak lesznek. Időjárás, szaporítóanyag-ellátási vagy más körülmények miatt az évenként tervezett telepítések kisebb mértékben módosulhatnak, de nagyobb eltérések nem lennének szerencsések. A 2000-ben elkezdhető ültetvényberuházások nem odázhatók el, mert kockáztatnánk a nemzetgazdaságilag szükséges hazai és export gyümölcskínálat elérését. Az EU-hoz történő csatlakozásunk után az ültetvénytelepítések közvetlen állami támogatására nem lesz lehetőség.

13. táblázat A 2000–2002. közötti 3 éves időszakra javasolt gyümölcs-ültetvény-létesítés beruházási költsége és javasolt támogatási igénye (jelen értékkel számolva)

Gyümölcs-faj	Művelési rendszer	Létesítendő ültetvények felülete (ha)	Beruházási költség (millió Ft)		Normatív állami támogatás (millió Ft)	
			1 hektár	összesen	1 hektár	összesen
Alma	intenzív	4200	4,0	16 800	2,4	10 080
	hagyományos	900	2,0	1 800	1,2	1 080
Körte	intenzív	900	4,0	3 600	2,4	2 160
	hagyományos	120	3,5	420	2,1	252
Cseresznye	intenzív	360	1,4	504	0,8	288
	hagyományos	600	1,4	840	0,8	480
Meggy	intenzív	210	3,2	672	1,9	399
	hagyományos	390	1,4	546	0,8	312
Kajszi	intenzív	150	3,4	510	2,0	300
	hagyományos	600	1,4	840	0,8	480
Őszibarack	intenzív	150	3,6	540	2,2	330
	hagyományos	450	1,6	720	1,0	450
Málna	intenzív	600	2,5	1500	1,5	900
Szeder	intenzív	120	2,5	300	1,5	180
Ribiszke	intenzív	450	2,0	900	1,2	540
Köszméte	intenzív	240	2,5	600	1,5	360
Szamóca	intenzív	450	3,2	1 440	1,9	855
Bodza	intenzív	90	2,0	180	1,2	108
Dió	intenzív	210	3,0	630	1,8	378
	hagyományos	450	2,0	900	1,2	540
Egyéb	hagyományos	360	2,0	720	1,2	432
Összesen		12 000	2,91	34 962	1,74	20 904

Felhasznált információk, figyelembe vett szempontok:

Várható piaci igények

A termőhelyi optimumok maximális hasznosítása

Termelési és értékesítési koncentráció, illetve integráció hasznosítása

KSH jelentései

Megyei főkéntészek felmérései a telepítési szándékokról

A Magyar Zöldség-Gyümölcs Terméktanács és az Alma Terméktanács felmérései, prognózisai

FVM Stratégiatervezési Szakértő Bizottság elemzései

Az ültetvénytelepítés támogatására szánt összeg zárolt legyen, másra ne használhassák fel, és a tervezett ütem szerint rendelkezésre álljon.

A pontos számítások alapján tervezett költségek mérlegelésekor vegyük figyelembe, hogy a beruházás nem csupán az új gyümölcsösök telepítését (az igények felmérését, a telepítési terv és a pályázat elkészítését, a szaporítóanyag biztosítását, a terület előkészítését, az ültetést, a kerítést, a vadkár elleni védekezést, a táंबरendezést, a termőre fordulásig végzendő ápolást) jelenti, hanem azokat a kiegészítő és járulékos beruházásokat is, amelyek biztosítják az ültetvény gazdaságos fenntartását és a gyors megtérülést (öntözőberendezés, kedvezőtlen időjárási hatások és elemi károk elleni védekezésre való felkészülés, korszerű erő- és munkagépek, berendezések és eszközök), illetve a gyümölcsök minőségét, áruvá készítését és értékesítését (göngyölegek, szállító, osztályozó- és csomagolóberendezések, hűtőházak, áruvá készítő helyiségek). Az utóbbi csoportba tartozó célfeladatok támogatását az ültetvénylétesítéskor nem vettük figyelembe. A jelentős állami támogatás miatt az ültetvénylétesítési tervek szakmai megalapozottságát hitelt érdemlően biztosítani kell mind a pályázó, mind az odaitélő részéről.

14. táblázat A 2000–2002. közötti időszakban évenként javasolt gyümölcsültetvény-létesítése beruházási költsége és támogatási igénye (jelen értékkel számolva)

Gyümölcs-faj	Művelési rendszer	Létesítendő ültetvények felülete (ha)	Beruházási költség (millió Ft)		Normatív állami támogatás (millió Ft)	
			1 hektár	összesen	1 hektár	összesen
Alma	intenzív	1 400	4,0	5 600	2,4	3 360
	hagyományos	300	2,0	600	1,2	360
Körte	intenzív	300	4,0	1 200	2,4	720
	hagyományos	40	3,5	140	2,1	84
Cseresznye	intenzív	120	1,4	168	0,8	96
	hagyományos	200	1,4	280	0,8	160
Meggy	intenzív	70	3,2	224	1,9	133
	hagyományos	130	1,4	182	0,8	104
Kajszi	intenzív	50	3,4	170	2,0	100
	hagyományos	200	1,4	280	0,8	160
Őszibarack	intenzív	50	3,6	180	2,2	110
	hagyományos	150	1,6	240	1,0	150
Málna	intenzív	200	2,5	500	1,5	300
Szeder	intenzív	40	2,5	100	1,5	60
Ribiszke	intenzív	150	2,0	300	1,2	180
Köszméte	intenzív	80	2,5	200	1,5	120
Szamóca	intenzív	150	3,2	480	1,9	285
Bodza	intenzív	30	2,0	60	1,2	36
	hagyományos	70	3,0	210	1,8	126
Dió	intenzív	150	2,0	300	1,2	180
	hagyományos	120	2,0	240	1,2	144
Összesen		4 000	2,91	3 885	1,74	6 968

3.2.2. Az intenzitás fokozása

Ahol csak lehet, **intenzív és gyorsan megtérülő ültetvényeket** szükséges létesíteni, és ezek támogatását kiemelten kell kezelni. Az intenzitás fokozása kissé eltér gyümölcsfajok szerint, de általában a következő paraméterek teljesülésekor fogadhatjuk el az intenzív fogalom használatát:

- a világpiaci követelményeknek és a termőhelyi adottságoknak megfelelő fajtahasználat,
- vírusmentes (vírustesztelt) ültetvényanyag használata,
- ökológiai szemléletű termesztés (integrált növényvédelem, tápláló öntözés, füvesítés stb),
- nagyfokú produktivitás és termékbiztonság (gyors termőre fordulás, fajlagosan nagy termőfelület, rendszeresen optimális termésmennyiség),
- öntözhetőség,
- szükség szerint fagy- és jégkár elleni védőberendezés vagy technológia, illetve táंबरendezés.

3.2.3. A támogatás javasolt mértéke

Az elfogadott telepítési tervek ültetvényberuházási költségének 40%-a **normatív** alapon minimálisan elnyerhető legyen **állami támogatásként**. Ezzel elérhető, hogy a következő 3 évben várható telepítési szándék töretlen maradjon, illetve negatív diszkrimináció ne történjék. A támogatásban

részesíthető terület fajonként és évente limitált lehet. Emiatt a következő évre áthúzódó pályázatok prioritást élvezhetnek, amennyiben minden szempontból megfelelnek a 3 évre meghirdetett támogatási feltételeknek.

Az ültetvényberuházási költségek további 10–10%-a legyen állami támogatásként odaítélve, ha

- a pályázó vírusmentes (víruseszelt) szaporítóanyag-gal intenzív (öntözhető stb) ültetvényt létesít;
- a pályázó meglévő (vagy bizonyítottan alakuló) TЭСz tagja, és ilyen formában kívánja értékesíteni a friss fogyasztásra termesztett gyümölcsöt.

A pályázó további 5–5% normatív támogatást élvezzen, ha

- szervezett keretek között integrált termesztést megalapozó ültetvényt létesít és az EU-tagországok gyakorlatának megfelelően garantálja az ökológiai szemléletű minőségbiztosítás érvényesítését a termesztés és az értékesítés során;
- a bogyógyümölcsűeknél a biztonságos ipari háttérre alapozva magántulajdonú, de közösen művelt, gépi betakarításra alkalmas ültetvényeket hoznak létre;
- 10 hektárnál kisebb felületű telepítéskor a pályázó gyümölcsstermesztési ismeretekkel bíró felsőfokú végzettségű szakember, ha ilyen szakembert alkalmaz vagy rendszeres szaktanácsadásra felkér. 10 hektáros vagy ettől nagyobb felületű telepítés az előbbiek megléte – külön támogatás nélkül – feltétele legyen a pályázat elfogadásának.

Az előbbiek érvényesülésével a pályázó az ültetvénylétesítéshez **az államtól 40–75% normatív támogatásban részesülhet**. A törzsos gyümölcsfajok ipari célültetvényeinél a támogatások alacsonyabb szintjei érhetőek el. A további támogatásokat az integrátoroktól lehet elnyerni.

Problémát jelent, hogy a költségvetési törvény év végén történő elfogadása után került sor eddig a támogatási rendelet megalkotására. Kormányzati szinten megoldást kell találni arra, hogy a támogatások kiírására, a pályázatok elkészítésére és elbírálására annyi idő álljon rendelkezésre, hogy az állami támogatások – távlati céloknak megfelelő – minőségi felhasználását ne veszélyeztesse. El kell érni, hogy az ültetvénylétesítési tervek készítésekor az egyeztetett szakmai szempontok jobban érvényesüljenek. A nagyobb felületű ültetvénylétesítések kistérségi (szükség esetén regionális) komplex fejlesztési, beruházási koncepcióba ágyazódjanak be, amely a gyümölcsöstelepitéseket az ültetvények selejtezésével, technológiai korszerűsítésével, a műszaki, infrastrukturális és értékesítési háttér fejlesztésével összhangban vizsgálják. Ezért meg kell növelni az érintett szervezetek (FVM hivatalok, AMC, regionális szaktanácsadó központok és alközpontok, térségfejlesztési tanácsok, terméktanácsok, OMMI, faiskolai szövetség, kamarák, TЭСz-ek stb.), tovább-

bá a kutatóintézetek és felsőfokú intézmények együttműködését, munkamegosztását, és a speciális szakmai zsűriztetés szerepét.

Ültetvényselejtezés

A megfelelő körülményekkel végrehajtott ültetvényselejtezéseket is lehet támogatni, de a döntéskor minden helyi körülményre (telepítésre alkalmas területek nagysága, az új ültetvény termőre fordulása, tőkeellátottság, régi ültetvény egészségi állapota, termőképessége és fenntartási költsége, gyümölcsminőség, elért piaci pozíció stb.) tekintettel az esetleges selejtezés előnyeit és hátrányait egyaránt mérlegelni kell.

Beruházási jellemzők

A 15. táblázatban a létesítendő ültetvények további beruházási jellemzőit adjuk meg. A 16. táblázatban a hároméves telepítési program szaporítóanyag-igényét foglaltuk össze. A régiók telepítési és támogatási feladatainak meghatározásához összeállítottuk a javasolt telepítések régiók szerinti megoszlását (17. táblázat).

Új gépek, berendezések és eszközök vásárlására 40%-os vissza nem térítendő támogatást javasolunk. A visszatérítendő támogatás mértéke 20–40% lehet.

15. táblázat A 2000–2002 között telepítendő ültetvények beruházási jellemzői (jelenértékkel számolva)

Gyümölcs-faj	Művelési rendszer	1 ha ültetvény létesítésének költsége (millió Ft)	Beruházás megtérülésének időtartama (év)	Ültetvény tervezhető élettartama (év)	Ültetvényforgóhoz szükséges telepítés 2003-tól (ha/3 év)
Alma	intenzív	4,0	4	18	235
	hagyományos	2,0	8	25	36
Körte	intenzív	4,0	5	16	56
	hagyományos	3,5	6	20	6
Cseresznye	intenzív	1,4	10	25	15
	hagyományos	1,4	10	30	20
Meggy	intenzív	3,2	6	20	11
	hagyományos	1,4	8	30	13
Szilva	intenzív	3,4	7	15	10
	hagyományos	1,4	10	20	30
Kajszi	intenzív	3,6	4	13	12
	hagyományos	1,6	6	20	23
Őszi-barack	intenzív	2,5	4	12	50
	hagyományos	2,5	5	15	8
Málna	intenzív	2,0	4	12	38
	hagyományos	2,5	4	15	16
Szeder	intenzív	3,2	2	3	150
	hagyományos	2,0	5	20	5
Ribiszke	intenzív	3,0	8	25	10
	hagyományos	2,0	12	40	12
Köszméte	intenzív	2,0	6	20	18
	hagyományos	2,0	6	20	18
Szamóca	intenzív	2,0	5	20	5
	hagyományos	3,0	8	25	10
Bodza	intenzív	3,0	8	25	10
	hagyományos	2,0	12	40	12
Dió	intenzív	2,0	6	20	18
	hagyományos	2,0	6	20	18
Egyéb	intenzív	2,0	6	20	18
	hagyományos	2,0	6	20	18

16. táblázat A 2000–2002 közötti időszakban évenként tervezett ültetvénylétesítések szaporítóanyag-igénye

Gyümölcs-faj	Művelési rendszer	Összes ültetvény felülete (ha)	Sor- és tőtávolság* (m)	Átlagos tőszám (db/ha)	Szaporítóanyag-szükséglet (ezer db)
Alma	intenzív	1 400	3,2–3,6 × 0,8–1,5	2 558	3 581
	hagyományos	300	5–6 × 3–4	519	156
Körte	intenzív	300	3,2–4,0 × 0,8–1,5	2 415	725
	hagyományos	40	4–4,5 × 2–2,6	1 023	41
Cseresznye	intenzív	120	7–8 × 4–5	296	36
	hagyományos	200	6–8 × 3–5	357	71
Meggy	intenzív	70	5–6 × 3–4	519	36
	hagyományos	130	7–8 × 4–5	296	38
Szilva	intenzív	50	5–6 × 3–4	519	26
	hagyományos	200	7–8 × 4–5	296	59
Kajszi	intenzív	50	4,5–5 × 1,5–2,5	1 053	53
	hagyományos	150	6 × 4	417	63
Málna	intenzív	200	1,8 × 0,4	13 889	2 778
Szeder	intenzív	40	3 × 2	1 667	67
Ribiszke	intenzív	150	3 × 0,6	5 556	833
Köszméte	intenzív	80	1,8 × 0,6	9 259	741
Szamóca	intenzív	150	0,7 × 0,25	57 143	8 571
Bodza	intenzív	30	5,5 × 3,25	559	17
Dió	intenzív	70	5 × 3	6 667	467
	hagyományos	150	8 × 8	156	23
Egyéb	intenzív	120	6 × 4	417	50
Összesen		4 000	–	–	–

* A sor- és tőtávolságnál átlagos értékkel számoltunk, ettől kisebb-nagyobb eltérés lehet termőhelyektől (éghajlat, talaj) és az ültetvényanyag típusától függően.

17. táblázat A 2000–2002 közötti időszakban javasolt ültetvénylétesítés régiók szerint

Gyümölcsfaj	(hektár)							összesen
	ÉA	ÉM	DA	KM	KD	NyD	DD	
	régió							
Alma	2 500	1 000	500	300	100	500	200	5 100
Körte	150	120	50	20	10	300	250	900
Cseresznye	110	60	110	50	10	85	55	480
Meggy	180	70	120	100	60	50	20	600
Szilva	180	100	100	100	–	20	100	600
Kajszi	30	240	120	60	100	–	200	750
Őszibarack	30	30	210	200	30	–	100	600
Dió	340	75	55	30	10	50	100	660
Málna	50	200	–	70	40	140	100	600
Szeder	20	80	–	–	–	20	–	120
Piros ribiszke	20	70	–	20	20	100	30	260
Fekete ribiszke	–	50	–	–	20	120	–	190
Köszméte	150	50	10	30	–	–	–	240
Szamóca	40	90	130	100	20	40	30	450
Bodza	40	30	–	20	–	–	–	90
Egyéb	100	40	70	45	25	60	20	360
Összesen	3 940	2 305	1 475	1 145	445	1 485	1 205	12 000
Megosztás	33	19	12	10	4	12	10	100,0

ÉA = Észak-Alföld, DA = Dél-Alföld,
 ÉM = Észak-Magyarország, KM = Közép-Magyarország,
 KD = Közép-Dunántúl, NyD = Nyugat-Dunántúl, DD = Dél-Dunántúl

3.2.4. Piaci biztonság

A piaci biztonság fokozása elképzelhetetlen korszerű hűtőházak építése nélkül. **Kiemelt feladat a hűtőházak, illetve az áruvá készítő helyiségek és berendezések állami tá-**

mogatása. A termelői értékesítő szervezetek mielőbbi létrejötte és megerősödése végett az általuk tervezett posztharvest-beruházások kiemelt állami támogatásban részesüljenek, amelynek nagyobb része legyen vissza nem térítendő. Az átmeneti időszakra tekintettel az országos hűtőtároló-kapacitás bővítése végett célszerű a nem TЭСz-rendszerű beruházásokat is támogatásban részesíteni.

A következő években a **gyümölcsaink döntő hányadának (70–80%-ának) a hazai piacokon és feldolgozóiparban kell vevőre találnia.** A fennmaradó kisebb rész kerülhet exportra. Csak minőségi hazai gyümölcseinkkel alapozhatjuk meg a hungarikum-értékű és különleges minőségű gyümölcsök exportját. Hiú ábránd azt gondolni, hogy megtartjuk, sőt fokozhatjuk exportlehetőségeinket, miközben a hazai piacról fokozatosan kiszorulunk. **A hazai minőségi gyümölcsfogyasztás növelése lehet legfontosabb pillére a hazai gyümölcsstermesztés minőségi fejlesztésének.**

A magyarországi és a nemzetközi piacokon is jobban meg kell győzni a külföldi fogyasztókat gyümölcsaink kiváló ízéről, különleges beltartalmi értékeiről. Az ökológiai szemléletű termesztés kiemelt felkarolásával elérhetjük, hogy a vevők a kiváló ízeket és más beltartalmi értékeket – fogyasztói értékítéletükben – a megbízhatóan egészséges (vegyszerrel nem terhelt) magyar gyümölcsestársítsák.

A gyümölcsstermesztésre még inkább vonatkozik a mennyiségi szempontok háttérbe szorítása. Hungarikum értékű termékeknél (pl. guruló málna, aszalt szilva, barack- és szilvapálinka stb.) a különleges minőséggel lehetünk csak versenyképesek a piacon.

Csak a megismert és hosszú távon elfogadott minőség nyújthat megfelelő piaci pozíciót. Számolnunk kell annak a trendnek a megerősödésével is, hogy a versenyképességet nem (csak) a gyümölcsök közti tényleges minőségi különbségek határozzák meg, hanem az értékesítés, az eladó-vevő kapcsolat, a szolgáltatás minősége. Ebből a szempontból is látnunk kell, milyen nagy a felelősségünk a termelői értékesítő szervezetek létrehozásában és hatékony működtetésében. A magára maradt (hagyott) családi gazdálkodó nem tud versenyképesen piacra kerülni, bármilyen kiváló is az általa termesztett gyümölcs. **A termelői értékesítő szervezetek létrehozása a családi gazdálkodás megerősítésének egyik legfőbb feltétele.**

3.2.5. Termelői értékesítő szervezetek

A 2200/96 sz. EU-rendelet a gyümölcs piac szabályozásának legfőbb elemévé tette a termelői értékesítő szervezeteket. A termelőket egyénileg nem támogatják. Támogatást csak a TЭСz-ek fejlesztésére, működtetésére, közös beruházásaira és marketingtevékenységére nyújtanak.

A csatlakozás intenzív időszakában az EU elvárásainál az elsők között szerepel a termelői értékesítő szervezetek magyarországi létrehozásával kapcsolatos valamennyi teendőt tartalmazó önálló szabályozás. Az értékesítő szervezetek létrehozása elsődlegesen a termelők érdeke. EU-konform TЭСz-rendszer nélkül nem pályázhatunk a piaci egyensúlyt

szolgáltató EU-támogatásra. A piacon magyar gyümölcsrel versengő (EU tagországokon belüli) termelők viszont hozzájutnak a támogatásokhoz, s ezzel behozhatatlan előnyökre tehetnek szert.

Az értékesítő szervezetekre vonatkozó előírások teljes körű állami szabályozása elkerülhetetlen. Ezt a termelők, illetve az alakuló értékesítő szervezeteik nem végezhetik el. Olyan áttekinthető és megfelelően orientáló szabályozást kell létrehozni, amely nemcsak elősegíti a TЭСZ-ek minél előbbi és minél nagyobb számban történő megalakulását, hanem - idő hiányában – kezdettől fogva az EU-konform működést teszi lehetővé. A TЭСZ-eknek a gyümölcs piac általános alapegységeivé kell válniuk. Az EU-ban egyrészt a főbb kérdésekben érvényesülnek az általános szabályok, másrészt az egyes tagországokban a helyi viszonyokat is számításba veszik. A TЭСZ-rendszerünk kialakításakor az általános szabályokat, a hasznosítható speciális külföldi tapasztalatokat és a hazai gyümölcságazat sajátosságait egyaránt figyelembe kell venni. Ilyen hazai sajátosság többek között a termőhelyek többféle gyümölcsrel való hasznosítása, a gazdák szövetkezéstől való féltelme, a nagyfokú tőkeszegénység, a termelők TЭСZ-formától eltérő integrálásának átmeneti megérősödése, a családi gazdaságokban kiskapacitású hűtőtárolók viszonylag nagy számban történő létesítése és ezek TЭСZ-en belüli hasznosításának megoldása. Talán legnagyobb gond a termelők tőkeszegénysége. Amennyiben nem a javasolt (vagy azt megközelítő) mértékben kapnak állami támogatást, nem számíthatunk a TЭСZ-ek megfelelő ütemű létrehozására. Az is hangsúlyozható, hogy **az értékesítő szervezetek létrehozása nélkül az ültetvénylétesítésre adott támogatás is kidobott pénz lehet.** A két célfeladat teljesítése és támogatása kölcsönösen feltételezi egymást. Hiába lesznek ültetvényeink, ha nem lesz megszervezve az értékesítés. És hiába épülnek TЭСZ-hűtőtárolók, ha azokat nem lesz mivel megtölteni. Ezek figyelmen kívül hagyása hosszú távon jótételezhetetlen kárt okozhat a nemzetgazdaságnak.

3.2.6. Termelési háttér

A TЭСZ által működtetett értékesítő központ csak az egyik feltétele a nagy mennyiségű, egységes árualapnak. Ehhez a termelési háttérnek is megfelelően kell igazodnia. **A túltermelési problémákkal küzdő európai gyümölcsstermesztés számára az integrált termesztési rendszer, mint a minőségbiztosítás jelenleg legkorszerűbb formája jelenti az egyedüli kiutat.**

Hazánkban is az integrált termesztési rendszer adhat legjobb keretet ahhoz, hogy egységes árualapot biztosító ültetvényhálózatok jöjjenek létre a régiókban vagy a kistérségekben.

Ennek kialakulásáig az átmeneti időszak nehézségeivel is számolni kell. A koncentrálódó kereskedelem igényét megfelelően kiszolgált egységes árualapok a TЭСZ-ek létrehozásával, TЭСZ-hűtőtárolók létesítésével automatikusan nem jönnek létre. Az integrált termesztést és az értékesítő szervezeteket párhuzamosan kell fejleszteni, a csatlakozásig

hátralévő rövid idő miatt nincs lehetőség a feladatok rangsorolására. A két kiemelt feladat összehangolásában **jelentős szerep vár a termelői szaktanácsadási hálózatra**, amelynek központi, regionális és kistérségi egységeit mielőbb létre kell hozni.

3.2.7. Értékesítő (logisztikai)központok

Megfelelő kapacitású hűtőtárolóval és áruvá készítő infrastruktúrával rendelkező értékesítő központok létrehozásában **a TЭСZ-t alakító termelőket kiemelt állami támogatással kell ösztönözni.** Az alakuló TЭСZ-ek elsődlegesen az általuk létesített nagy kapacitású értékesítő központokra alapozva szervezik a tevékenységüket.

Célszerű meghatározni, hogy a TЭСZ-alakításhoz minimálisan előírt árbevételnek hány százalékát tegye ki az értékesítő központ által tárolt és értékesített gyümölcs értéke. Ennek reális nagysága 70% körül van. Ez azt jelenti például, hogy 150 millió Ft árbevételi előírással kalkulálva, a TЭСZ-nek 105 millió Ft értékű gyümölcsöt kell betárolni és kitarolás után értékesíteni. 100 Ft-os átlagárral számolva, ez minimálisan 1000 tonnás hűtőtároló építését teszi szükségessé. Ez a lehetséges legalsó határt jelenti. Ettől kisebb kapacitású TЭСZ-hűtőtároló ne kapjon kiemelt támogatást. A TЭСZ-en kívüli hűtőtároló építés – nem kiemelt – állami támogatásnál célszerű ugyanezt a kapacitást alsó határnak tekinteni.

Mindent meg kell tenni, hogy már kezdetben minél nagyobb kapacitású, a térség gyümölcsértékesítését biztonságosan megalapozó hűtőtárolók és áruvá készítő rendszerek létesüljenek. A gazdaságosság szempontjából a legalább 10 000 tonnás hűtőtárolók létesítése lenne célszerű. Országosan 700 ezer tonna gyümölcs betárolásával számolva, ez 70 TЭСZ (értékesítő központ) létrehozását jelenti. Ezek megfelelő térségi elhelyezésével a hazánkban termelt gyümölcs tárolása és értékesítése teljeskörűen átfogható. Később a termelői értékesítő szervezetek szövetségeinek létrejöttével az árukinálati koncentráció tovább fokozódhat. A nagy kapacitású központokban jobban megoldható a tárolás korszerűsítése, az új tárolási módok (pl. vákuumos előhűtés, vizes-vákuumos hűtés, védőgázos tárolás stb.) differenciált alkalmazása, az áruvá készítés műszaki fejlesztése és minőségbiztosítása. **A márkázás és a védjegyhasználat csak nagyobb volumenű gyümölcsétel-nél hozhat folyamatos és átütő sikert.**

Elő kell segíteni, hogy a nagyobb hűtőtárolóval rendelkező termelők is TЭСZ-tagok lehessenek. Törvényi szabályozással biztosítani kell, hogy a hűtőtároló TЭСZ-nek értékesíthesse vagy bérbe adhassa. A kishűtőtárolós gyümölcsstermesztők bekapcsolására is megfelelő kompromisszumot kell találni, mert a kisebb mérvű térségi társulás a TЭСZ és a kívül maradt – egyénileg értékesítő – gyümölcsstermesztő gazdák versenyképességére egyaránt kedvezőtlen hatással lehet. **Az értékesítési szervezeteknek két fő feladata van:** a termelők piaci érdekeinek képviselése, illetve a piaci igényekhez igazodó árukinálattal összeállítás, kezelése valamint közvetítése.

TЭСZ-t akkor is lehessen létrehozni, ha a minimálisan szükségesnek tartott 1000 tonnás hűtőtároló-kapacitásnak –

nem több mint a fele – kishűtőházakkal van lefedve. Ebben az esetben a TÉSZ logisztikai központja gondoskodik a kishűtőházas termelő gyümölcsének értékesítéséről, piacra való közvetítéséről. **A gyümölcsök tárolása és áruvá készítése a logisztikai központ szaktanácsadásának segítségével folyhat.** A kishűtőházas értékesítő rendszer kevésbé nyújt egységes áru kínálatot, ezért elsősorban a csonthéjasoknál és a bogyós gyümölcsűeknél, a különleges piaci igények kielégítésében, illetve a helyi ellátásban tölthet be szerepet. Az értékesítési biztonság szempontjából így is nagy jelentősége lehet.

A termelői értékesítő szervezetek logisztikai központja a nagyobb kapacitású hűtőházakból történő értékesítés hatékonyságát is elősegítheti.

A **gyümölcsértékesítő logisztikai központok szerepének növekedése** szoros összefüggésben van a szuper(hiper)market-hálózatok térhódításával. A logisztikai központok egyrészt biztosítják az áru kínálat koncentrációját, másrészt a kereskedelmi láncok igényéhez rugalmasabban tudnak alkalmazkodni.

Az agrárintézmény-rendszer és a szaktanácsadó hálózat megfelelő működtetése a gyümölcságazat fejlődésére is kedvező lehet. Kiemelt feladatok közé tartozik a regisztráció megvalósítása. Nélküle megbénulhat az ágazat irányítása és működése. Helyre kell tenni az őstermelő-kérdést, amely nagymértékben érinti a gyümölcságazatot is. Az Európai Unióban nem ismerik ezt az áru termelői kategóriát. A magukat nem regisztráltató termelők hobbikertészeknek számítanak, és nem kapnak állami támogatást a tevékenységükhöz. Amennyiben a hazai őstermelők állami támogatáshoz akarnak jutni, nem vonhatják ki magukat a regisztrációból. A regisztráltathatóságot és az érvényben lévő adatvédelmi törvényt szinkronba kell hozni.

4. Irodalomjegyzék

Gyuró F., (1990.) Gyümölcsstermesztés. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.

Hunyady M., (1998.) A gyümölcszaporítóanyag-termesztés minősége. „AGRO-21” Füzetek 25:18–24.

Hunyady M., (1999.) A hazai gyümölcszaporítóanyag-termesztés problémái és a tennivalók. „AGRO 21” Füzetek 29:50–58.

Magyar Zöldség-Gyümölcs Terméktanács, 1999. A MZGYTT 2000. évi agrártámogatásokkal kapcsolatos javaslata a zöldség- és gyümölcsvertikumban. Budapest, 1–6. (Kézirat).

Nyéki J., Soltész M. és Szabó Z., (1997.) A gyümölcsminőség tényezői a csonthéjasok integrált termesztésében. „AGRO-21” Füzetek 15:57–71.

Nyéki J., Szabó Z. és Soltész M., (1988.) A gyümölcs fajtahasználat tendenciái és fejlesztési távlatai. „AGRO-21” Füzetek 25:11–17.

Padisák G., (1997.) A friss zöldség és gyümölcs piacsabályozása az Európai Unióban. Földművelésügyi Minisztérium, Budapest, 1–22.

Papp J. és Porpáczy A., (1999.) Szamóca, málna. Mezőgazda Kiadó, Budapest.

Papp J. és Porpáczy A., (1999.) Szeder, ribizske, köszméte, különleges gyümölcsök. Mezőgazda Kiadó, Budapest.

Probockai E., (1999.) Gondolatok a kertészetről. Kertgazdaság 31(3):53–56.

Soltész M., (1997.) Integrált gyümölcsstermesztés. Mezőgazda Kiadó, Budapest.

Soltész M., (1998.) Gyümölcsfajta-ismeret és -használat. Mezőgazda Kiadó, Budapest.

Soltész M., (1998.) A minőségi gyümölcsstermesztés ugrópontjai. „AGRO-21” Füzetek 25:6–10.

Soltész M., (1999.) Gyümölcsstermesztésünk jelene és jövője. „AGRO-21” Füzetek 30:100–108.

Soltész M., Nyéki J. és Szabó Z., (1998.) A gyümölcsminőség és a termésmennyiség kapcsolata. „AGRO-21” Füzetek 25:94–96.

Soltész M., Nyéki J. és Szabó Z., (1998.) Gyümölcsminőség – minőségi gyümölcsstermesztés. „AGRO-21” Füzetek 25:97–105.

Szabó T., (1998.) A cseresznye és a meggy gyümölcsminőségét kifejező mutatók és jellemzők. „AGRO-21” Füzetek 25:79–86.

Szabó Z. és Nyéki J., (1999.) Fajtahasználat az EU gyümölcsstermesztésében. „AGRO-21” Füzetek 29:50–58.

Szabó Z., Nyéki J. és Soltész M., (1998a.) Csonthéjasok termesztésének helyzete és az intenzitás növelésének lehetőségei. „AGRO-21” Füzetek 25:36–46.

Szabó Z., Soltész M. és Nyéki J., (1998b.) A csonthéjas gyümölcsűek integrált termesztésének lehetőségei. „AGRO-21” Füzetek 25:47–53.